

Abdullah Şengül, "Edebiyatta Ötekilik Meeselesi ve Türk Edebiyatında Öteki", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 15, Güz 2007, s.97-116.

EDEBİYATTA ÖTEKİLİK MESELESİ VE TÜRK EDEBİYATINDA 'ÖTEKİ'

Abdullah Şengül*

Özet

Öteki'lik doğuştan getirilen bir özelliktir. Bireysel farklılığın algılanması imgesel, toplumsal farklılığın algılanması ise sembolik ötekileşme ile olur. Her iki durumda da 'öteki'lik altında kendini tanımaktır. Tarihî süreç içinde çok farklı şekillerde algılanan 'öteki', günümüzde de hem toplumu hem de sanatı etkilemektedir. 'Öteki' edebiyatta yeni bir üslubun doğmasını sağlamıştır. Osmanlı toplumunda ve sanatında 'öteki' diğer toplumlardan birçok yönden farklı algılanmıştır. Aynı durum Cumhuriyet döneminde de devam eder. Türk edebiyatında anlatılan 'öteki' her şeyden önce millî bilinci kuvvetlendirme ve farklılıkları ortaya koymayı amaçlar.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, toplum, kültürel bilinç, öteki

Giriş

Millî kültüre bağlı olmayan veya sadece kanunlarla düzenlenen vatandaşlık yükümlülüğü ile devlete bağlı olanları karşılayan 'öteki' kavramı, sosyolojide kullanılan bir terimdir. Edebiyata da buradan geçmiştir. Ulus devletlerin kurulmasından sonra, devletle bağları millî öğelerle olmayanların edebî eserlerde anlatılması için de bu terim kullanılmaktadır.

* Yard. Doç. Dr.; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (asengul@aku.edu.tr)

Abdullah Şengül

‘Öteki’ teriminin sözlükteki anlamı, “*bahsedilen şeylerden uzakta bulunan veya daha az mübim olan*”¹ dir. Bir bakıma ‘öteki’ ferdin veya toplumun kendini tanımlarken müracaat ettiği bir kavramdır. Çünkü farklılıklar ‘öteki’ne göredir. Bu noktadan yaklaşıldığında, ‘öteki’ genel anlamda insanın olduğu her yerde var olan, zaman ve mekâna göre farklı özellikler gösteren sosyolojik bir olgudur.

Birey ve ‘öteki’leşme

‘Öteki’ aslında insanın yaratılıştan getirdiği bir özelliğidir. Başlangıçta kendini annesinin bir parçası gibi gören çocuk için ‘ötekileşme’ aynaya baktığı anda başlar. Edebiyat sosyolojisi ‘birey’ olmanın başlangıcını imgesel bir oluşum olarak değerlendirir. Çocuk, aynadaki imgesini kendisi olarak tanımlayabilmektedir. Zamanla bu ilişkiyi hem kendi bedeniyle hem de çevresindekilerle kurar.² Ötekileşmenin yaratılıştan getirilen en basit şekli budur; tamamen ‘ben’e yöneliktir. İmgesel ‘öteki’ ferdin yaşadığı tecrübeye bağlı olarak daha değişik şekillerde oluşabilir. Meselâ, kocası tarafından aldatulan kadın için diğer kadın ‘öteki’dir.

Bunların tamamı farklılıklar üzerine inşa edilen ve imgesel anlam taşıyan ‘öteki’liktir. Diğer bir söyleyişle ‘kendî’nin aynadaki görüntüsüyle, aynanın dışındakiler arasındaki farklılıktır. ‘Öteki’lik de bireyin bu farklılıklardan dolayı hemcinslerine karşı almış olduğu her türlü tavrın adıdır. Düşünürler felsefenin sırrının bu farklılıkta aranması gerektiğini söylerler. Çünkü bu tip farklılıklar, dıştan gelen tüm belirlemelere öncelik tanımakla oluşur.

‘Öteki’lik bilinci ve toplum

Bir de simgesel ‘öteki’ vardır ve toplumu oluşturur. Bu sefer farklılaşma ‘ben’e göre değil ‘biz’e göredir. Birey, kendini toplumun bir parçası olarak görmeye başladıktan sonra, ‘öteki’ bilinci yerleşmeye başlar. Artık kendi ‘ben’i ‘toplumsal ben’ içinde yok olmuştur. Bundan sonra farklılıklar kendinden hareketle değil, yaşadığı toplumdan hareketledir.

Jean Baudrillard, bunu ‘ötekinin sırrı’ şeklinde açıklar ve “*kendim olma imkânının bana asla verilmemiş olmasıdır ve ancak dışarıdan gelenin kaçınılmaz saptırmasıyla var olurum*” der.³ Baudrillard’a göre “*kendi irademiz yoktur ve öteki kendi irademiz uyarınca yüz yüze geldiğimiz şey asla değildir. Öteki, dışarıdan gelinin zorla girişidir, dışarıdan gelenin eksen etrafında dönüşüdür, yabancılık yoluyla baştan çıkarıcılıktır ve yabancılığın aktarımıdır.*”⁴

Toplum bazen kendi içinde de ötekileşebilir. Mesela toplumdan tecrit edilen deliler, akıllılar için ‘öteki’dir. Bulaşıcı virüs taşıyan ve tecrit edilen hastalar, sağlıklılar için ‘öteki’dir. Bu da insanoglunun ‘ötekileşme’ bilinciyle iç içe yaşadığını gösterir. Eğer ‘öteki’ farklı olan olsaydı; daha bunun gibi onlarca ‘ötekileş-

¹ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1981, s.879.

² Tura, Saffet Murat, *Freud’dan Lacan’a Psikanaliz*, İstanbul 1996, s.174.

³ Baudrillard, Jean *Kötülüğün Şeffaflığı*, (Çevirenler: Emel Abora-Işık Ergüden), İstanbul 1995, s.155.

⁴ Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, s.155.

me' örneği verilebilirdi. O halde 'öteki' bilincini oluşturan asıl ölçü nedir? Bu soruya verilecek en kısa cevap, "farklılıkların kavgaya, bölünmeye, ayrı ayrı düşünmeye ve birini ötekine üstün kılmaya başlaması" olmalıdır. Bu durum 'öteki' bilincinin oluşmasını sağlayan temel sebepler arasında gösterilebilir. İnsanlık tarihi bu noktadan incelendiğinde, farklılığın, diğerine üstünlük iddiası taşıdığı andan itibaren 'ötekileşme'nin bölünmeye, teröre ve hatta ırkçılığa sebep olduğu anlaşılır.

Tarihî süreç içinde 'öteki'

'Ötekileşme'nin hiç şüphesiz bir tarihî süreci vardır. Tarih daha çok 'ötekileşme'nin siyasî sonuçları üzerinde durur. M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Herodotos, *Historia* isimli eserinin birinci kitabında, tarihe 'Doğu-Batı Mücadelesi' şeklinde kayıt düşülen, toplumsal ötekileşmenin köklerinin çok daha derinde olduğunu bildirir ve bu mücadelenin üç safhada gerçekleştiğini söyler. Birinci aşamada Troya Savaşları, ikinci aşamada Pers-Yunan Savaşları, üçüncü aşamada Büyük İskender'in Asya ülkelerine yaptığı seferler vardır.⁵ Böylece 'öteki'leşmenin kültürler arası bir sorun olmaya Eski Çağlardan itibaren başladığını ve 'öteki' bilincinin tarihsel süreç içinde çok farklı boyutlarda algılandığı rahatlıkla söyleyebiliriz.

William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık* isimli eserinde, kimliğin iki boyutta çeşitlenebileceğini belirtir. Birincisi genişlik, diğeri derinliktir. Mesela, bir Hıristiyan kendini Katoliklikle kısıtlayabilir veya Protestanlığı içine alacak kadar genişletebilir. Kimliğin derinliğine çeşitlenmesi ise kimliğin vazgeçilmezliğinin bir göstergesidir.⁶ Birey, bu derinlik içerisinde kendine yer bulmaya çalışır. 'Öteki'lik biraz da kimliğin derinliğine algılanması ile ilgilidir.

Özellikle Yeni Dünya'nın keşfi, 'öteki'nin keşfinden ziyade kendini keşfetme anlamına gelmektedir. Kolomb, yenedünyanın keşfi ile birlikte sadece 'öteki'ni keşfetmedi; kendini de keşfetti. Çünkü 'öteki'nin olması için 'ben'in veya 'biz'in olması gerekir. Ahlâksızlığın olabilmesi için bir 'ahlâk' telakkisinin olması gibi. Buradan hareket edersek, keşiflerle birlikte, 'öteki'nin, aslında 'mevcut olanı idrak etme' anlamına geldiğini söyleyebiliriz. 'Öteki' buna göre oluşur. Beyaz adam 'Kızılderili' ile karşılaşmadan önce kendi rengini ne kadar irdelemiş olabilirdi? Farklı renkler beyaz adamda 'öteki' bilinci ile birlikte 'ben' veya 'biz' bilincini de geliştirdi. Buna farklılığın kültürel politikası da diyebiliriz. Bu politika, kültürlerin birbirine bağımlılığının doğalarında olduğunu gösterir. Hem de onların birbirleriyle kıyaslanmazlıklarını ve 'özerk' olma gibi bir hakkının olduğunu belirler.⁷

⁵ Bkz., Memiş, Ekrem, *Eski Çağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Konya 2003, s.11.

⁶ Bkz., Connolly, William E., *Kimlik ve Farklılık*, İstanbul 1995, s.69-70.

⁷ Rutherford, Jonathan, "Yuva Denilen Yer: Kimlik ve Farklılığın Kültürel Politikaları", *Kimlik*, (Türkçesi: İrem Sağlamer), İstanbul, 1998, s.9.

‘Öteki’lik ‘merkez’e göredir. Merkez, kaygılarını, tereddütlerini ‘öteki’ vasıtasıyla ifade eder. Yani ‘öteki’ merkezi kimliğin kaygılarının, tereddütlerinin temsilcisidir. Bunlar bir yanıyla ‘özerk’tir ve ‘öteki’ni belirler. Diğer yanı ile ‘merkezi’ olanla ilişkilidir ve onun kaygılarını ihtiva eder.

Paylaşımın sağlıklı olmadığı yerde rahatsızlık başlar. Paylaşımı imkânsız kılan ise ‘ötekilik’tir. Sosyologlar bunu ‘kökten ötekilik’ veya ‘ırkçılık’ şeklinde tanımlarlar. Bu şekilde oluşmuş ‘öteki’ bilincinde ‘öteki’ni uzakta tutma hatta yok etme bilinci gelişir.⁸ Geçtiğimiz asırda bu bilincin Batı kültürü için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü sadece Batı kültürü için “ötekiler” farklı kabul edilirken, Doğu bu farklılığın sebepleri üzerine düşünme reflekslerini kaybetmiş ve Batı için sömürülecek hatta mümkünse Hıristiyanlaştırılarak yok edilecek bir toplum durumuna gelmiştir. İmparatorluklar devrinin bitmesiyle birlikte bugün Doğunun ‘farklılık psikodramı’ diyebileceğimiz bu duruma ani tepkiler vermeye başladığını görüyoruz. Bu da yeni karmaşaların yaşanması anlamına geliyor. Dün, hür dünya bunun önüne geçmek için çareler aradı. “İnsan Hakları Evrensel Beyanname” bu arayışın sonucudur. Günümüzde bu hakları en fazla ihlal edenlerin bu belgeyi hazırlayanlar olduğu sadece Doğu’da değil, özellikle son dönemde Batı’da da sesli bir şekilde dile getirilmektedir. “*Öteki, nefret edilmek için değil, saygı duyulmak için vardır*” ilkesinin uluslar arası bir prensip olmasının önündeki en büyük engel, ‘öteki’ni kendi güvenliği ve rahatı açısından değerlendiren Batı dünyası olarak görünüyor.

Geçmişte, Batıda, ‘öteki’ ırka (tenk) göreydi ve dün olduğu gibi ‘siyah adam’ hem Avrupa’da hem de Amerika’da ‘öteki’ydi. Yaşanan hızlı gelişmeler, paylaşımındaki adaletsizlikler farklı farklı ‘öteki’ bilinçlerinin oluşmasına sebep oldu. Günümüzde ‘öteki’ meselesini artık farklı yapılanmalarla izah etmek de mümkündür ve bunların tamamı simgeseldir. ‘Öteki’nin değişkenliği konusunda da son asırdaki gelişmeler örnek olarak gösterilebilir. Avrupa, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kendi içerisinde ‘öteki bilinci’ni törpülemeye ve kültürler arası yumuşama ve birlikteliğe giderken, sömürmek ve yönetmek istediği Doğuda yeni ‘öteki’ bilinçleri oluşturmaya çalıştı. Batıda ‘öteki’lik, ortak menfaatler ön plâna çıkarılarak zayıflatıldı. Yeni menfaatler bir ‘Avrupalı’ veya ‘Avrupa milleti’ gibi oluşumları güçlü kıldı ve onlar için güçlerini koruyacakları ve daha güçlü olmak için sömürüp yönetecekleri ‘öteki’ dünya oluştu. 11 Eylül olayları ile başlayan bir süreçte, özellikle Amerika’da yeni ‘öteki’, Müslümanlardır. Ya da üçüncü dünyada; küçük küçük farklılıkların, büyük acılar yaşattığı dünyada, mesela Irak’ta, aynı tarihî süreçten gelmelerine rağmen, insanlar, mezhep farklılıkları, etnik yapıları ve siyasî amaçlarına göre birbirlerine ‘öteki’ hâline getirildi. Böylece birinci dünya “böl, parçala ve yönet” prensibi gereği işini daha da kolaylaştırdı. Bu örnekler, “öteki” meselesinin sadece kendini idrak etmek olmadığı, art niyetli insanların elinde bölünmenin, parçalanmanın, terörün, ırkçılığın ve savaşların malzemesi de olabileceğini gösterdi.

⁸ Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, s.120-121.

Ancak, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, birinci dünyaya yapılan plânsız göçler günümüzde bu silahın ters tepmesine sebep olacak gibi görülüyor. İngiltere, Fransa, Amerika başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yaşayan insanlar, ‘öteki’ olmaktan rahatsız olduklarını ifade ederek kendilerine saygı duyulmasını istemektedirler. Mesela İngiltere’de yaşayan azınlıklar farklı olmaktan gurur duymakta ve küçük görülmeye karşı çıkararak hâkim İngiliz kültürü içinde asimle olmak istememektedirler.⁹ Fransa’da son iki yıl içinde yaşanan olayların başkahramanlarının üçüncü dünyadan gelen gençler olması, bu rahatsızlığın Avrupa’nın içine kadar girdiğini gösteriyor. Hatta ciddi manada hâkim kültüre mensup insanların itirazları söz konusu. Tzvetan Todorov bu durumdan çıkışı, “*farklılıkların üstünlük ya da aşağılık gibi algılanmaması*” olarak gösteriyor.¹⁰ Bu aynı zamanda kimliğe dayanmayan bir eşitliğin temelini oluşturacak ve günümüzün en büyük problemi olan dar milliyetçiliğin önünü tıkayacak; mesafesi iyice açılan Doğu ile Batının yakınlaşmasını sağlayacaktır.

Batıda bütün bunlar yaşanırken, Doğu, değerlerine bağlı kalmanın ‘öteki’ni reddetmekle mümkün olamayacağını tartışmaya başladı. Bu yüzden geleneksel olanla, modern olanın çatışması yaşanır oldu. Doğu, çoğu zaman ‘öteki’nin reddedilmesi üzerine kurulan her türlü ‘entegrizm’in sadece geri kalmanın sebeplerinden biri olduğunu kavramaya başladı. Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç* isimli eserinde Doğu’nun geleneğe bağlı kalmadaki ısrarının, kimliği kaybetme korkusundan kaynaklandığını belirtir. Geleneksel toplumlarda “kültürel şizofreni” de diyebileceğimiz bu hastalık, “*her türlü ilerlemenin önünü kesen ve gerçekliğe de uymayan kolektif hafızaya yapışıp kalmak*” olarak nitelenir.¹¹

Bugün üçüncü dünyanın “ulusalci” edebiyat ortaya koymuş olmasının, kolektif hafızayı uyanık tutmak istemesinin esas sebebi, kimliğini kaybetme korkusudur. Doğuda hâlâ modern olana karşı geleneksel olanı muhafaza etmek isteyenlerin güçlü olmasının esas sebebi budur. Batı bir taraftan Doğu toplumlarını böyle bir çıkmazın içine sürüklerken, diğer taraftan geri kalmışlığın sebebini ‘inançla’ ilişkilendirmektedir. Bugün Doğu toplumlarının veya diğer bir ifadeyle üçüncü dünyanın büyük bir kısmı Müslüman’dır. İslâmiyet’in yeniliğe ve gelişmeye açık olduğu, kurulan İslâm medeniyetiyle ispatlanmıştır. Demek ki, bugün Doğuda geleneksel olanla İslâmî olan iç içe geçmiştir ve her geçen gün daha da karmaşık bir hale sokulmaktadır. Bu karışıklık, kendi güvenliğini, zenginliğini, refahını Doğu topraklarında garanti altına almaya çalışan Batı için büyük avantajlar oluşturmaktadır. Bu avantajın devam edebilmesi için ‘öteki’ bilincinin Doğuda ‘kültürel şizofreni’ seviyesinde kalması lazım. Teknolojinin baş döndüren hızına, Batıda insan hakları ile ilgili akıl almaz kazanımlara rağmen, Doğuda her şeyin dünü aratıyor olması, bu topraklarda yaşayanların değil, birinci dünyanın tercihidir. ‘Öteki’nin elinde Doğuyu bu ‘kültürel şizofreni’ seviyesinde tut-

⁹ Larrain, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Türkçesi: Neşe Nur Osmaniç), İstanbul 1995, s.50.

¹⁰ Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, s.50.

¹¹ Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç*, (Türkçesi: Haldun Bayrı), İstanbul 2002, s.34.

Abdullah Şengül

maya devam edecek olan 'öteki düşmanlığı' gibi korkunç ve güçlü bir silahı var. Doğu "kahrolsun Amerika" dedikçe, bu silahın tesiri daha güçleniyor.

Batı, son iki asırda 'Orientalism' adı verilen bilgi kolu ile bu süreci kendi lehine tutmayı başarmıştır.¹² Bugün Doğulu düşünürlerin bunu fark etmiş olması yarın için çok önemlidir. Ancak unutulmamalı ki, bu insanları iki zorluk bekliyor. Birincisi gelenekselliğin çukurunda kendini arayan Doğu ve onu bu çukura hapsetme ve burada yönetme kararlılığında olan Batı.

Aslında tarihi maceraları, etnik yapıları, vatandaşlık anlayışları birbirinden farklı olan toplumlar için bu terimin aynı şeyi ifade etmesinin zorluğu ortadadır. Osmanlı devlet anlayışında 'öteki' ile günümüz devlet anlayışında 'öteki'nin farklılıkları ortada iken, bu terimin farklı kültürlerde, inançlarda ve sosyal yapılarda aynı olması mümkün müdür? Mümkün olduğunu kabul edelim. Bu sefer dış dünyada yaşananların her toplumu aynı şekilde etkilemesi ve bunların edebiyatlarına aynı şekilde yansımaları beklenebilir mi? Mesela, İngiltere'de doğup büyüyen bir İngiliz için 'öteki' kimdir? Bugün bir Alman için 'öteki' ne anlama gelmektedir?

Batıda bu terim geçmişte daha çok ırk (renk) yönünden farklılık anlamında kullanılmıştır. Günümüz Batı dünyasında, dış dünyada gelişen olaylara bağlı olarak 'öteki' algılamasının değişmeye başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Mesela, Amerika, İngiltere ve Fransa'da renginden dolayı 'öteki' muamelesi görenler, bugün başta sanat ve spor olmak üzere çeşitli sahalardaki başarılarından dolayı önemsenen, sevilen, saygı duyulan ve hatta zaman zaman örnek alınan kesim olmuştur. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde ekonomik sebeplerden dolayı bulunan insanlarla (göçmenler) o ülkenin vatandaşları arasında 'ötekileşme' sorunları yaşanmakta, hatta zaman zaman Fransa ve Almanya'da olduğu gibi 'öteki' ile çok ciddi çatışmalara girilebilmektedir.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki; dün olduğu gibi bugün de 'öteki', ırk (kimlik), din (cemaat, mezhep) ve devlet (siyasî ve ekonomik menfaat) şeklinde, farklı coğrafyalarda değişik şekillerde insanlığın gündemini meşgul etmeye devam ediyor.

¹² Edward Said'e göre "Orientalism" XIX. yüzyılda İngiltere ve Fransa tarafından XX. asırda da ABD tarafından yaratılan bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemi; "Doğulu nesnelere inceleme, eleştirme, tetkik, hüküm, disiplin yahut yönetim için sınıfa, mahkeme salonuna, hapisane yahut el kitabına yerleştirilen 'Doğu bilgisi'" şeklinde tanımlanır. Bu düşünce sistemine göre Batının Doğudaki heyecan verici özellikleri aramasına önyak olmakla birlikte, hiçbir zaman "orient"i Batıdan üstün bir konumda göstermeyen bir inceleme türüdür. "Orientalizm"de "Doğu" hiçbir zaman tam anlamıyla ile tarif edilmez, tanıtılmaz. Karanlıkta bırakılır, çünkü onun tanınması Batıya karşı üstünlüğünün bulunması demektir ki, Batının ideolojisi karşılıklı lehine konuşarak kendi üstün konumunun sarsılmamasına özen gösterir. Batı söyleminde 'öteki'ni üstün gösterme geleneği yoktur. Daha geniş bilgi için bkz., Said, Edward, *Oryantalizm*, (Türkçesi: Selahattin Ayaz), İstanbul, 1999, s.46-62.

Bir anlatım tarzı olarak ‘öteki’

Sanatta, edebiyatta hatta siyasette ‘öteki’ni anlatmada çok farklı üsluplar kullanıldığını biliyoruz. Her şeyden önce kendisi de dış dünyaya ait olan yazar için ‘öteki’, dünya üzerinde ‘kendisi’ yerini belirleyen bir mukayese unsuru kabul edilir. ‘Öteki’ bilinci, anlatma ve gösterme esasına bağlı metinlerde yalın bir şekilde ifade edilebildiği gibi, birtakım imgelerle veya benzetmelerle de anlatılabilmektedir. Mesela Lawrence Durrell’in Kıbrıs’ın *Acı Limonları* isimli eserinde bu tip bir anlatımla karşılaşırız. Freud’un ‘metinlerin bilinçaltı’ dediği böyle anlatımlarda metinlerin bir de gizli anlamlarının olduğuna dikkat çekilir. Metnin bu gizli anlamında Durrell’in Batının kolektif bilinçaltısındaki Türk kavramı vardır. Görmezlikten gelemediği ama bir türlü sevedemediği Türk. Durrell, söz konusu eserinde 1950’li yıllarda teknolojiden sıkılarak geldiği Kıbrıs’ta karşılaştığı insan manzaralarını anlatır. Kendisinin Türklere karşı savaşmış bir İngiliz askerinin kardeşi olduğu yalanını söyleyen Durrell, Yunan kültürüne hayrandır. Rumlarla yakın dostluklar kuran Durrell, Rum karakterleri anlatırken, onları Yunan mitolojisinin kahramanlarına benzetir. Onlarda hayran olduğu Yunan kültürüne ait izler bulur. Eserde en detaylı incelenen Sabri Tahir’i ise hayvan imgeleri ve benzetmeleri ile tanımlar.¹³

Birçok edebiyatçı tarafından samimi Türk dostu kabul elden Pierre Loti bile eserlerinde gerçek Doğu kadını değil, kurguladığı kadını anlatır. Nurullah Çetin, Pierre Loti’nin gerçek kimliğini araştırdığı yazısında, Loti’nin algıladığı Türk kadını evlenecek değil, eğlenecek kadın olduğunu belirtir. Çetin’e göre Loti’nin eserlerinde Türk kadını cinsel bir nesneye dönüşmüştür; özüne yabancılaşmıştır ve özgürlükten yoksun zavallı yaratıklardır.¹⁴

Ann Chamberlin, *Safiye Sultan* isimli romanında, Türkleri hem asker hem de insan olarak büyük zaafı için gösterir. Türkler, teslim olmak isteyen şövalyenin kaptanını anlamamış gibi yapıp öldürürler. Aylarca evlerinden uzak kaldıkları için gördükleri güzel kızlara saldırırlar. Hepsinden önemlisi yaralı bir Türk askeri, yaralarını sarmak isteyen bir genç kızın yardımını kabul etmez ve “ölümcül yaralarından çok kızın efsunlu bakıcılığından korkar.”¹⁵ Söz konusu romanda çizilen Türk imajı da diğerleri gibidir. Ann Chamberlin bir Türk askerini tasvir ederken seçtiği; “tabanca, kıl, azgın, koyu, haykırtma” gibi sözcüklerle “kaba güç ve hayvan” öğelerini çağırıştırır.¹⁶

¹³ Daha geniş bilgi için bkz.; Menteşe, Oya Batum, “Lawrence Durrell’in Kıbrıs’ın Acı Limonları –Kültürel Çözümleme Örneği-“ *Bir Düşün Yolculuğu*, Ankara 1996, s.13-14.

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Çetin, Nurullah, “Pierre Loti’nin Gerçek Kimliği-III”, *Edebiyat Otağı*, 2/16, s.2-15.

¹⁵ “Baffo’nun kızı ona şöyle bir baktıktan sonra ayağa kalkıp adamı takdis etti. “Allah’ın belası aptal Türk,” dedi. Bunu öyle karmakarışık bir ruh halinin sesiyle söylemişti ki, adam asla manasını bilemezdi.” Bkz., Chamberlin, Ann, *Safiye Sultan*, (Çeviren: Solmaz Kâmuran), İstanbul 1999, s.93.

¹⁶ “Güçlü görünüşlü bir adamdı; çenesinin bıyıklarından şifre tabanca gibi sarıkan simsiyah, kalın bıyıkları vardı. Yüzünün diğer yerleri traşlıydı. Yine de ya geçen hafta traş olmaya vakit bulamadığından, ya da sakalının azgınca büyümesinden (bence bu yüzden) suratında koyu bir gölge vardı. Kolları ve göğsü de kıl içindeydi. Elleri

Heykel, resim ve karikatür sanatında 'öteki', çok zekice çizilmiş hatlara yüklenen anlamlarla veya birtakım simgelerle verilir. Mesela bir Ortadoğulu çizilirken yerel kıyafetlerin yanında Ortadoğulu imajını hatırlatacak öğelere de yer verilmektedir. Son dönemde bu öğeler, silah, bomba gibi savaşı ve kaba kuvveti hatırlatacak unsurlardır. Siyasî 'öteki'nin anlatılmasında takınılan üslûp farklılıklarına örnek olması bakımından yazılı basından çok güncel bir örnek verebiliriz. Lübnanlı direnişçi Zerkavi'nin Irak'ta Amerikalılar tarafından öldürülmesi üzerine Hürriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberde, Irak köylüsü kılığına giren ajanların tanınmamak için ter losyonları kullandıkları anlatılıyordu.¹⁷ Ece Temelkuran Milliyet Gazetesi'ndeki köşesinde bu haberin, Batı'da yoğun bir şekilde "pis ve karanlık Ortadoğulular" propagandası ile yapılan 'ötekileştirme' kampanyasının bir parçası olduğunu belirterek, bunun düpedüz "*biz onlardan değiliz! Biz kokmuyoruz! Biz kapalı değiliz!*" telaşı olduğunu belirtir.¹⁸

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, 'öteki', kendisini çağrıştıracak dış dünyaya ait bir obje ile birlikte kullanılarak verilebiliyor. Özellikle karikatür bu objeyi en keskin çizgileri ile gösterdiği için, mizah ve tenkitte daha fazla kullanılmaktadır.

Türk edebiyatında 'öteki'

Yenileşme dönemi ile birlikte verilmeye başlanan eserlerde öne çıkan unsurlardan ikisi, 'ötekileşme' ve 'öteki'dir. Ahlâkî endişenin bir sonucu olarak, edebî eserlerde yer alan bu iki unsur zaman zaman komedi unsurları ile birleştirilerek verilmiş; başlangıçta yenileşme ile ötekileşme arasındaki farkı sezdirecek şahıslar ve olaylar anlatılırken, zaman içerisinde 'öteki'nden hareketle, içinde yaşanılan çağı idrak etme ve millî bilinç oluşturmayı kolaylaştıracak anlatımlara ulaşılmıştır. Ama hiçbir zaman 'öteki' yok edilmesi gereken bir unsur olarak görülmemiş; sadece 'biz'in öteki karşısındaki yeri tartışılmıştır. Birçok edebiyatta karşılaştığımız 'öteki'nin nakledilişindeki abartılı üslûp, zaman zaman bizim edebiyatımızda da görülür. Bu kısa hatırlatmadan sonra Türk edebiyatında 'öteki' meselesine geçebiliriz.

göğsünde kavuşturulmuş, , güvertede dikiliyordun ve öğlesine kükeredi ki, sanki gücü yelkenleri dolduracak gibiydi." Chamberlin, *Safiye Sultan*, s.94.

¹⁷ "ABD ve İngiltere Savunma Bakanları kararıyla kurulan timin mensupları, tanınmamak için Bağdat'ın arka sokaklarındaki çarşılardan kullanılmış göysiler aldılar ve kokmak için özel yapılmış "ter losyonları" kullandılar." Haberin tamamı için bkz.,

<http://www.gazeteoku.com/go.php?link=http://www.hurriyet.com.tr> (2006/06/11)

¹⁸ "Dünkü Hürriyet'in manşeti de aynı konuyla atılmıştı kanaatimce: "ABD'li askerler Zerkavi'nin yerini ter kokusunu takip ederek buldular." Tamam, Batı'da yoğun bir "pis ve karanlık Ortadoğulular" propagandası var. En mankafa "aksiyon" filmleriyle bu "bilgi" durmadan yeniden üretiliyor. Ama bir Ortadoğulu ülke olarak bu ötekileştirme kampanyası içerisinde bizim bulunmamıza ne gerek var? Türkiye veya Türkiye basını niye Ortadoğu'ya İsviçre'den ya da İsviçreli gibi bakmaya çalışıyor? Bu haberlerle, zannımca, her seferinde "Biz onlardan değiliz! Biz kokmuyoruz! Biz kapalı değiliz!" deme telaşı var. Çığ bir telaş! Yazının tamamı için bkz.; <http://www.milliyet.com/2006/06/11/yazar/temelkuran.html>

Modern Türk edebiyatının ilk teliflerinden biri kabul edilen *Şair Evlenmesi*’nde ‘yenileşme’ ile ‘ötekileşme’ arasındaki fark, mizahî bir dille ve bir mahalle bekçisinin dikkatiyle verilir. Mahalleli bu iki kavram arasındaki farkı anlamayacak kadar cahildir. *Araba Sevdası*’ndaki Bihruz Bey’, *İntibab*’taki Ali Bey bu çerçevede değerlendirilebilir. *İntibab*’ın düşmüş kadını olan Mahpeyker’in bütün kötülüklerinin arkasında Suriyeli olan Abdullah Efendi vardır. Kötülüğün plânlarını o yapar. İnsafsız, acımasız biridir. Namık Kemal, Abdullah Efendi’yi tasvir ederken onun ruhundaki karanlığı yüzüne yansıtır. Bu anlatımda şüphesiz Namık Kemal’in ahlâkçılığının etkisi de vardır.¹⁹

Türk edebiyatının ilk köy romanı kabul edilen *Karabibik*’te Nabizade Nazım, ‘öteki’yi farklı kılan, daha doğru bir ifade ile ‘biz’ ile ‘öteki’ arasındaki farklılığı namus anlayışından hareketle ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken Linardi ve Eftalya’nın karşısına en az onun kadar karakter zaafı taşıyan Karabibik’i çıkarır:

“Eftalya oldukça dar anlayışlı, terbiyesizce, kolay aldanabilecek, gördüğü erkeğe hemen meylediverecek derecede şehvete düşkün bir kadındı. Linardi kendisini İzmir’de sokağın birisinde bulmuş, peşine takmış getirmişti. Üç seneden beri birlikte bulunmaktaysalar da hemen her günleri darlısız geçmiyordu. Linardi karısının küçümseme ve azarlama pençesi altında güçsüz kalmış, ondan izinsiz bile adım bile atmamak derecesine gelmişti. Köy delikanlıları ile birlikte Akdam’da, Çayağzı’nda Benlikuyu’da, Dahyan’da falanda bazı korkusuzca gönül ilişkileri içerisinde bulunmasından habersiz olduğu halde bile sesini çıkarmamıştı.”²⁰

Yukarıdaki örnekte asıl verilmek istenen, gayrimüslim kadının namus anlayışı yönünden Müslüman kadından farklı olduğudur. Anlatıcı bunu, ‘öteki’nin farklılığını abartarak vermeye çalışır.²¹

¹⁹ “Yaşı yetmiş geçmiş olduğu halde, kadınlarla düşüp kalkma yolundan kendini alamadığı gibi; yüzü pek fazla çiçek bozluğu olmakla beraber, rengi melez sayılacak derecelerde esmer, gözleri birkaç kez çektiği Mısır göz ağrısı eseri olarak hem perdeci hem çipil, burnu hiçbir vakit belirtilerinden kurtulmadığı frengi illetiyle çürümüş frenginciri gibi hem iri hem çentik, birkaç çürük dişle çirkinliği bayağı iğrençlik derecesine varan ağzı gayet geniş, bıyığı sakalysa uzun hayvan tıyüü kadar seyrek bir şey olarak kötü ahlakının heykeltıraş elinden çıkma, canlı bir heykel gibi olan o iğrenç kıyafetleriyle para gücüyle de kadınlarca iyi karşılanmasına yetemediğinden satıştığı düşmüş kadını altınlara boğmakla beraber, her türlü eğlencesinde serbest bırakmak, yalnız ara sıra birkaç saat gönül almazıyla yetinmek kodsüzlük bıyunu rabath görmüştü.” Bkz., Namık Kemal, *İntibab*, İstanbul, s.132.

²⁰ Nabizade Nazım, *Karabibik*, İstanbul 2004, s.26-27.

²¹ Tancir Timur’un Osmanlı-Türk romanında incelediği gayrimüslim kadınları ile ilgili tespitleri de bu yöndedir: “Bunlar Osmanlı romanına örnek bir aşk siyesi olmaktan ziyade, Batı ahlakı çöküntüsünün uzantısı, şehvet objeleri olarak sokulmuşlardır.(...) *Karabibik*’te Rum doktor Linardi’nin karısı Eftalya, önüne gelenle kırıştıran bir hoştadır. Zebra’da ise Rum dilberi Ürani, roman kabramanının eski karısının ondan intikam almak için bulduğu hafif bir kadındır. Yine de bebimi duyular aracılığıyla Süphi’yi avuçlarının içine alır ve kendine bende yapar. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Şipsevidi*’sinde ise bir kabraman, “alafranga”ların kadın seçerken ‘Ermeni olsun, Rum olsun, asit olsun, Frenk olsun. Tek Türk olmasın da ne olursa olsun’ diye düşündüklerini ileri sürer. Aslında Osmanlı toplumunda gayrimüslim kadınlardan çok daha serbest davranabilirler. Dinleri dolayısıyla Batı’daki gelişmelere daha açık olmaları için kadın erkek ilişkilerinde de daha özgür yaşanabilirler. Osmanlı romanı bu gerçeği abartarak vermiştir.” Bkz., Timur, Tancir, *Osmanlı-Türk Romanında Tarib, Toplum ve Kimlik*, İstanbul 1991, s.31-32.

Türk edebiyatında 'öteki' meselesine eserlerinde sıkça yer veren Ömer Seyfettin'in 'öteki'ni anlatırken tercih ettiği üslûba ait özellikleri 'derinlik' ve 'aşırılık' şeklinde yorumlayabiliriz. 'Öteki'nin yer aldığı bütün hikâyelerde gördüğümüz fizikî tasvirlerdeki abartıyı buna örnek olarak verebiliriz. Mesela *Bomba* hikâyesinde komitacılar ve onların içinde bulunduğu mekâna ait tasvirlerde yukarıda bahsettiğimiz üslûba ait özelliklerle karşılaşırız. Yazarın üslûbunda, kötülük yapanların durumları, fizikî görünüşlerine, zamana ve mekâna aksettirilerek verilir:

*"Pencereye doğru yürüdü. Magda koştu, içeri görünmesin diye lâmbayı söndürdü. Odaya kesif ve zenci bir karanlık doldu. Ocağın içindeki ateşler bir zebaninin dili ve kanlı dişleri gibi parlamaya başladı. Açılan pencereden şiddetli bir rüzgâr giriyor, bu ateş dişleri tutuşturuyor, bu siyah ağza görünmez tebditler söyletiyordu. (...) Magda kapıda kalmıştı. Karanlık elle tutulacak ve bissolunacak kadar siyah ve kesif idi. Kocası bu karanlıkta kaybolmuştu. Sevgili Boris'ini yutan bu siyah rüzgârlı gecenin ademi andıran, ölümü ibtar eden korkutucu karanlığı gözlerinden vücuduna, damarlarına giriyor, kanına karıştırıyor, ruhuna nüfuz ediyordu. (...) Gözlerini vahşî ve siyah geceye dikmiş, siyah ve soğuk rüzgârın altında ağlıyor, fasılasız hicretlerle kevraniyordu. (...) İhtiyar yıldırma vurulmuş gibi dondu kaldı. Bunlar en müthiş, en kanlı, en merhametsiz en gaddar komitalardı. Namları bütün ova köylerini titretiyordu. (...) Uzun boylu, kahverenkli esvaplı, omzunda manliber bir adam göründü. Gözleri küçük ve kanlıydı. Zayıf ve gayet çirkin bir boynu vardı. (...) Bir tanesi kısa boylu, esmerdi. Diğeri Raçof gibi sarı, fakat daha genç ve daha az çirkindi. (...) Voyvoda gülümsedi. Kirli ve kırık dişleri göründü. (...) Raçof çirkin ve akur sesiyle dedi ki: (...) haydutlar bu güzel kadının bu kan içinde ağlamasına bakarak sanki mahzuz oluyordular."*²²

Balkan milletlerini bu coğrafya ile olan ilişkilerinden dolayı yakından tanıyan Ömer Seyfettin'in tespitleri ve bu tespitlerini naklederken takındığı tavır, her şeyden önce kendisi ile ilgilidir. Bunu yazarın 'öteki'ni anlatırken başvurduğu üslûba ait bir özellik olarak da görebiliriz. 'Biz' ile 'öteki' olanın derinliğine ve uç noktadaki farklılıklarının verilmesi bu üslûp özelliğinden kaynaklanabilir.

Osmanlı edebiyatında 'öteki'nin sosyal bir problem olarak ele alınışı XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarına denk gelir. Ümmet esasına göre teşkilatlanmış Osmanlı'da 'öteki' Müslüman dininden olmayanlardır. Müslüman olmayan ve hükümler altındaki olanlara "Allah'ın kendilerine emaneti" olarak gören dünkü Osmanlı için tam manasıyla bir 'öteki' bilincinin geliştiğini söyleyemeyiz. Türk milliyetçiliğinin erken sesi dediğimiz Mehmet Emin'e kadar, Türk edebiyatında 'öteki' konusunda herhangi bir önyargı yoktur. Çünkü kendilerinden olmayan bu kesime dinî ve hukukî özgürlük tanınması bunun en açık örneğidir.

Osmanlı'da 'öteki'leşme daha sonraki yıllarda ortaya çıkar. Fransız İhtilâli'nin etkisiyle Osmanlı içinde yaşayan gayr-i müslim azınlığın kendi kültürel kimliklerinin iddiasına girmesi yavaş yavaş 'öteki' bilincinin oluşmasına ze-

²² Ömer Seyfettin, "Bomba", *Bütün Eserleri- Hikâyeler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), İstanbul 1999, s.153-161.

min hazırlar. Özellikle 1908 sonrası gelişen siyasî olaylar, milliyetçi bir edebiyatın vücuda gelmesini sağlar.

Her şeyden önce toplumsal boyutu olan ve edebiyata da oradan sirayet eden ‘öteki’ meselesi, Modern dönem Türk edebiyatında XX. asrın başlarından itibaren yer alan bir kavramdır. Özellikle Ömer Seyfettin, Halide Edip, Reşat Nuri, Yakup Kadri, Sait Faik ve Hüseyin Rahmi gibi XX. asrın ilk çeyreğinden itibaren eser veren yazarlarda görülür. Söz konusu yazarlar bu dönemde özellikle Balkan Savaşları, Çanakkale ve Millî Mücadele’yi anlattıkları eserlerinde genellikle ‘İhanet’ temasına bağlı olarak ‘öteki’ meselesi gündeme getirirler.

Türk edebiyatında ‘öteki’ meselesinin daha çok Ömer Seyfettin tarafından gündeme getirilmiştir. Bu durum, modern hikâyeciliğimizin çok önemli bir ismi olan bu sanatkârın özellikle azınlıkların Türk kimlik ve kültürüne karşı çok sinsi ve şuurlu faaliyetlerini fark etmiş olması ve bu tespitini kaleme aldığı hikâyelerinde başarılı bir şekilde anlatmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, ulusal kimliği irdeleyen her sanatkârda olduğu gibi, Ömer Seyfettin’in *Eski Kabramanlar* ve *Yeni Kabramanlar* ismi altında yayınladığı hikâyelerinde de ulusal kimliğin önyargıcı, sınırlayıcı ve yönlendirici etkisinin ‘öteki’ meselesine yaklaşımını belirleyen önemli bir unsur olduğunu unutmamalıyız. Herkül Milas’ın Ömer Seyfettin’in ‘öteki’ne bakışı ile ilgili düşünceleri bu çerçevede değerlendirilebilir.²³ Bu yüzden Ömer Seyfettin’in çeşitli kültürlerle mensup azınlıkların ihanetlerini anlattığı eserlerinde ortaya koyduğu tipleri, Türklerin ‘öteki’ne bakışı olarak değerlendirmenin ne derece doğru olduğu tartışılır. *Bomba* hikâyesinde olduğu gibi, bu hikâyelerin birçoğunda çatışan taraflar aynı kültüre mensuptur. Hikâyelerle, dar düşüncelerin insanı ne kadar çirkinleştirip vahşileştirdiği anlatılmaktadır. Sırf kendileri gibi düşünmüyor diye başı kesilerek öldürülen Boris, hâkim kültür için o dönemde bir ‘Osmanlı’dır. *Beyaz Lâle* hikâyesinin kahramanların-

²³ Herkül Milas, *Türk Romanı ve Öteki* isimli eserinde, Jameson’un “ulusal alegori”ler tezinden hareketle Türk kimliğinin oluşturulması sırasında, Yunani imajından faydalanmasına rağmen, ulusal alegori dediği Türk tahkiyesinin, birbirini takip eden “stereotip”ler yaratmanın ötesine geçemediğini söyler ve bu dönemde ortaya konan birçok eseri, ‘öteki’ne duyulan tepkinin bir sonucu gibi gösterir. Herkül Milas, tezini savunurken, Ömer Seyfettin’in eserlerini de örnek olarak verir. Herkül Milas’a göre Ömer Seyfettin’in hikâyelerindeki ‘öteki’, aslında Türk ulusunun azınlıklarla ilgili imajının bir göstergesidir. Ömer Seyfettin’e göre azınlıklar, “*Türklerin koyunlarında beslediği yılanlar*”dır. *Topuz* örneğinde anlatıldığı gibi, Türkler ‘öteki’ni ezerek varlığını devam ettirmiştir. Milas, eserinde başka yazarlardan da örnekler vererek, Türk edebiyatında ulusçuluk düşüncesinin ‘öteki’ düşmanlığı üzerine kurulduğunu, bu yüzden birçok eserin birbirinin tekrarı olduğunu söyler. Bkz., Milas, Herkül, *Türk Romanı ve ‘öteki’ Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul 2000, s.42-45.; Herkül Milas, Nuriye Akman ile yaptığı bir söyleşide aynı durumun Yunan edebiyatı için de geçerli olduğunu; farklılıklar olmasına rağmen imajların birbirlerini çok benzediğini söyler. Her iki edebiyattaki farklılığın ise, Yunanlıların 1830’larda roman yazmaya başladıklarında uluslaşma süreçlerini tamamladıklarını, Türk edebiyatında ise eserlerin verildiği dönemde henüz bu sürecin tamamlanamamasından kaynaklandığını belirtir. Bu röportajın tamamı için bkz.; <http://www.zaman.com.tr/2003/05/25/roportaj/default.htm>

dan Radko Balkaneski, Osmanlının güçlü olduğu dönemde bir soykırım yapmayı hata olarak görür ve aynı hataya kendilerinin düşmeyeceğini belirtir.²⁴

Hikâyenin imkânları ile anlatılan bu düşünceler, Balkanlarda asrın başında yaşanan vahşetlerin kaynağını göstermesi bakımından önemlidir. Bu hikâyeler dikkatle incelendiğinde aynı zamanda 'öteki'nin ağızından Osmanlının 'öteki'ne bakışının vurgulandığı görülür. Yakın dönem Türk toplumunda 'öteki' sorunu bu yüzden diğer toplumlardan farklıdır. Dünya tarihinde, bir üst kimlikte bütün kültürleri ve inançları toplayabilme başarısını gösteren, bunun mimarisini, müziğini şiirini geliştiren kaç devlet var? Osmanlıcı görüşle kaleme alınan eserlerde, azınlıkların hakkında herhangi olumsuz bir düşüncenin olmayışı bu yüzdendir.

Osmanlı Devleti'nin "Osmanlılık" olarak bilinen ve edebiyatımızda da kendine yer bulan bu siyasetin, Avrupa'nın Osmanlı vatandaşlarının bir kısmını dili ve dini kullanarak 'ötekileştirme'sine karşı geliştirdiği bir karşı siyaset olduğunu biliyoruz. Tanzimat Fermanı ile 'vatandaşlık' bilincini yerleştirmeye çalışan Osmanlı Devleti'ne Müslümanların değil, her türlü imtiyaza sahip Fener Rumlarının karşı çıktığı düşünülürse, 'öteki' meselesinin niçin diğer toplumlardakinden farklı olduğu da anlaşılabilir olur.²⁵

²⁴ "Eğer Türkler buraları aldıkları vakit ihtiyarlarının laflarını dinleyip hepimizi kesselerdi bugün bir Bulgaristan olacak mıydı? Yanıldılar. Fırsat ellerindeyken kadınlarımızı, çocuklarımızı kesmediler. Kesilmeyen Bulgarlar, çiftleşe çiftleşe çoğaldılar, kuvvetlendiler. Merhametli yani zayıf bákimlerinin altından kalktılar. İşte şimdi de tepesine bündiler. (...) Bir hastayı tedavi ederken fena mikropun uzviyette kalmasına müsaade etmek onların yeniden üreyip hastayı öldürmesini istemek demektir. Bir menleketi alındığı vakit ecnebi bir unsurun kalmasına müsaade etmek de, bu mağlûpların galiplerine karşı besleyecekleri peki tabii olan kin, garazla silahlanarak üremelerini, bir gün vatanın en zayıf zamanında kalkıp intikam almalarını istemek demekten başka bir şey değildir. Biz bu batayı yapmayacağız. (...) Bakınız İspanya'ya, işte onlar vatanlarını kurtardıkları zaman içlerinde hiç yabancı bir unsur bırakmadıklarından bugün ne kadar rahat yaşıyorlar. Bir Arap teblihesi onları asla tehdit etmiyor, etmeyecek. Çünkü İspanya'da numune için, müzeler için olsun bir tek Arap bırakmamışlardır. Sonra Türklerle bakınız. Bu beriflerin aptallıkları o derecededir ki yalnız etnografyanın esaslarını kabul etmemekle kalmazlar, dünyada "kavmiyet, milliyet" gibi bir şey olduğuna da inanmazlar. Kendilerinin milliyetçilerini bile şiddetle inkâr ederler. Tarihleri Cengiz gibi, Hülagu gibi en büyük imparatorlarına küfürlerle doludur. Bu milliyetsizlik yüzünden edebiyatsız, sanatsız, medeniyetsiz, kuvvetsiz, ailesiz, an'anesiz kalan Türkler, tabii en basit hakikatlere de akıl erdiremiyorlardı. Nasılsa ellerine geçirdikleri yerlerdeki kavimleri temizlediler. Onları yutmadılar. Türk yapmadılar. Hatta "reaya" diye en vâsi hüriyetleri verdiler. Hristiyanlara verdikleri bu reaya kelimesinin mânası ne demekmiş biliyor musunuz? "Hürmet edilecek adamlar" demekmiş. Asırlarca evvel yaptıkları budalalıkların cezasını bugün görmeye başlayan bu sersem Türklerin hâli, işte bize bir derstir." Bkz., Ömer Seyfettin, "Beyaz Lâle", Bütün Eserleri- Hikâyeler 1, s.302-304.

²⁵ Princeton Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Direktörü ve Türk Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Şükrü Hanioglu, Nuriye Akman ile 28.03.2005 tarihinde Zaman Gazetesinde yaptığı röportajda bu konuya dikkat çeker: "1915 öncesi toplumsal gerçeklikte Müslümanlar ve Ermeniler birbirleri için 'öteki' olabildiği kadar "biz" içinde de birleştikleri bir dünyada yaşıyorlardı. Odyan Efendi, Osmanlı-Rus Savaşı'nın önlenmesi için Midhat Paşa'nın hususî temsilcisi olarak gizlice Lord Derby ile buluşur, Hagop Paşa Osmanlı maliyesini düzeltme çareleri arar, Mnakyan Efendi, Arnavut "Besasi"ni konu alan piyesi İstanbul'da sahneye koyar, Bahyan ailesi mensupları pâyitahttaki en göz alıcı binaları inşa eder, 1908 sonrasında Türkçeyi en iyi kullanan gazeteci kabul edilen Diran Keleşyan, Tarîh-i Osmanî Encümeni âzâsı olarak çalışır, Sivas'ta Ermeni ve Müslüman tüccarlar ortak ticaret yapar, Fenerbahçe idarecilerinden Tosyan Efendi kulübün yönetiminde rol alır, Galatasaray futbolcusu Mıgırdiç bu takımda top oynar, Ma'muret'ül-Azîz'de Müslüman ve Ermeni kadınlar tabii fiyatlarının ucuzlatılması talebiyle Vali Konağı'na yürüyüş gerçekleştiren kendilerini

Tuhaf Bir Zulüm isimli hikâyede Türkleri iyi tanıyan bir Bulgar’ın, Türkleri yaşadıkları toprakları terk etmeye zorlamak için herkesi domuz beslemeye teşvik etmesi, Bulgar kurnazlığından veya insafsızlığından ziyade, bölge halkının cehaletine işaret etmektedir. Kaldı ki, azınlıkları anlattığı hikâyelerinin birçoğunda, ‘öteki’ne, bizdeki kültürel bilinçsizliği anlatmak ve millî bilinci kuvvetlendirmek için müracaat edilmiştir. Millî bilinci dil, din, vatan ve millet sevgisi olarak gören Ömer Seyfettin, ihanetlerin ve savaşların Türk insanını bu fikrî olgunluğa ulaştırdığını düşünür.²⁶

Ortak kültürel değerler oluşturamamanın sebep olduğu başıboşluk, ‘biz’in ‘öteki’ karşısındaki durumunu en çarpıcı şekilde ortaya koyar. *Hürriyet Bayrakları*’nda, dağ başında bir köyde, kurutulmak için asılan kırmızıbiberleri 10 Temmuz’un yıldönümünde asılan hürriyet bayrakları zanneden Osmanlı zabıtine, dağ başındaki ‘öteki’nin yüz vermeyişi, her şeyden önce o zabitin yaşadığı toprakların gerçeklerini kavrayamadığını gösterir. *Nakarat*’ta aşk şarkısı zannettiği sözlerin İstanbul idealiyle yanıp tutuşan bir Komitacı kızının marşı olduğunu anlayan Osmanlı Zabiti, bu bilinçsizliğinden dolayı müthiş bir utanç yaşar. Ömer Seyfettin Balkanlardaki kültürel yozlaşmayı sadece ‘öteki’den hareketle değil, hâkim kültüre mensup insanların yaşayışından ve düşüncelerinden hareketle de verdiğini görüyoruz. Ömer Seyfettin’de ‘öteki’ aslında kendini tanıma anlamına da gelir. Farklı olan ve farklı düşünenenden hareketle kendini tanıma. *Çakmak* hikâyesindeki İbo ile Mıstık böyledir. Onların Anadolu insanı ile ilgili düşünceleri ve tavırları, gerçek Anadolu halkının tanınmasına yardım eder. Bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Önemli olan anlatılanları kendi devri içinde görebilmek ve her edebî eserin yazıldığı dönem ile var olduğunu unutmamaktır.

Ömer Seyfettin, Türk kadınının ‘öteki’ olarak anlatıldığı eserlerdeki yanlışlığa da dikkat çeker. *Bahar ve Kelebekler* hikâyesindeki Büyük Nine, torununun okuduğu ve Türk kadınının yabancılar tarafından ‘mutsuz insanlar’ olarak anlatıldığı romanı elinden bırakmasını ister.²⁷ O romanda anlatıldığı gibi Türk kadınının mutsuz olmadığı, tam tersine hayatın her aşamasında kendini mutlu edecek birçok ayrıntıyı yakaladığını anlatarak, âdeta “nasıl mutlu olunur?” konulu bir ders verir.²⁸

Onun hikâyelerinde görünen bir diğer husus, ‘biz’in ‘öteki’ karşısındaki yerini tartışmaktır. Bu, iddia edildiği gibi, ‘öteki’ düşmanlığı değildir. Ömer Seyfet-

bir “biz’in parçaları olarak görüyorlar, son misâlimizde Vali Paşa ‘öteki’ rolüne geçiyordu.” Röportajın tamamı için bkz.,

<http://www.haberx.com/n/182783/bizim-tarihciniz-sizin-tarihcinizi-dover.htm> (2006/06/11)

²⁶ Ömer Seyfettin, “Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi”, *Bütün Eserleri- Makaleler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), İstanbul 2001, s.351-363.

²⁷ Torununun okuduğu kitap, Pierre Loti’nin *Les Désenchantées* isimli romanıdır.

²⁸ Ömer Seyfettin, “Bahar ve Kelebekler”, *Bütün Eserleri- Hikâyeler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), İstanbul 1999, s.115-125.

tin’de ‘öteki’ her şeyden önce millî bilinci kuvvetlendirmek için vardır.²⁹ ‘öteki’ ile yaşanan çatışmalar öncelikle bu düşünceden kaynaklanır. Ziya Gökalp de, “*Vur eski kölesi uyandır onu*” diyerek, aynı düşünceyi anlatır. Ömer Seyfettin, ‘öteki’ aracılığı ile gerçekleştirmeye çalıştığı işlerden biri de farklılığı ortaya koymaktır. Elbette bu farklılık kültürelidir.

Halide Edip Adıvar’ın Millî Mücadele’yi anlattığı *Ateşten Gömlek* isimli eserinde, İstanbul’u işgal eden İngilizlerin küstah gazetecisi Mister Cook, galip safında olmanın avantajı ile İngiliz milliyetçiliğini, Doğu toplumlarının hamiliği ile örtmeye çalışır. “*İngiliz kanı ile Türk kanı bir mi Madam?*” diyen Mister Cook’un küstahlığı onun fizikî görünüşüne yansıtılır:

“*Odada yalnız o varmış gibi oturuyor, iskelet gibi uzun bacakları diz kemikleriyle pantolonunun altından terennüm ediyor, kocaman ince ayaklarını mütemadiyen sallıyordu. Seyrek saçlı kafası, tüyü dökülmüş ihtiyar bir av kuşu gibiydi. Burnu kocaman, müteceviz ve havada, bulanık küçük gözleri birbirine yakın mavi iki boncuk gibi hissiz hissiz bakıyordu. Fakat en bariz hususiyeti dudaklarını örten ve aşağıya sarkan rengi belirsiz bıyıklıydı. Bu çirkin tüylerin arkasındaki ağız gülüyor mu, konuşuyor mu, belli değildi. En çok arada bir iki kazma gibi sarı dişi, yurtcu istihza ile gösteren gizli ağız insanı işgal ediyordu.*”³⁰

Vurun Kabpeye romanında bir Yunan ırkçısı olan Binbaşı Damyanos, Yunan olmayan herkese, her şeye saldırır. Kendi ırkından olmayanların bilhassa Müslümanların mal ve canının Yunanlıların hakkı olduğunu düşünür.³¹ Halide Edip bu binbaşığı tasvir ederken, bir gözünün camdan olduğunu söyleyerek, kan ve kötülük bütün sermayeleri olan korsanları düşündürür.

Sodom ve Gomore romanının mağrur ve küstah işgalci subayları olan Major Will, Captain Gerald Jackson Read, Captain Marlow Türk kadınlarını koyunlarına girmeye can atan birer eğlence aracı olarak görürler.³² Yakup Kadri bu subaylardan Maor Will’i tasvir ederken domuz yavrusuna benzetir:

²⁹ Ömer Seyfettin “Millî Tecrübelerimizden Çıkarılmış Amelî Siyaset” isimli yazısında bu durumu şöyle açıklar: “*Hele “Osmanlılık” perdesi altında başımıza çorap ören hainler bütün bütün düşünceye daldılar. Uyanan Türklüğün kuvvetini onlar çok iyi biliyorlardı. Daima yokluğunu tekrar ederek yok etmek istedikleri unsur “ben varım” derse hainlerin kendi mefkûrelerine veda etmeleri icap ediyordu. Bunların akıllıları:*

-Ab kababat bizde, diyorlardı, biz, bu kadar milliyetimizde mutaassıp olmasaydık onlar yine eskisi gibi milliyetsiz ve gayesiz yaşayacak, dağılıp perişan olacaktı. Fakat bize baktılar. Onlar da milliyetlerinin etrafında toplanıp kuvvetlenmeye başladılar.

Lâkin, bizim Türklerin kendi milliyetlerine karşı bu iştihak ve temayüllerine yine inanmıyorlar ve başlarını sallıyorlardı:

“Türkler ‘gel geçtir’, bu milliyet modası da geçecek, biz yine aldatmak için karşımızda Osmanlı(!) vatandaşlarını bulacağız...” Bkz., Ömer Seyfettin, “Millî Tecrübelerimizden Çıkarılmış Amelî Siyaset”, *Bütün Eserleri-Makaleler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), İstanbul 2001, s.332.

³⁰ Adıvar, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, İstanbul 2002, s.35-36.

³¹ Adıvar, Halide Edip, *Vurun Kabpeye*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999, s.50.

³² Nurullah Çetin, *Sodom ve Gomore*’deki yabancıları Pierre Loti tipinin değişik görünümünü temsil ettiğini söyler. Ona göre bu komutanlar karakterleri ve özellikleri itibarıyla bir araya getirilseler Pierre Loti’nin kişiliğini tamamlarlar. Daha geniş bilgi için bkz., Çetin, a.g.m., s.6.

“Bu Major Will’in İstanbul’da ne yaptığını bilen yoktu. Fakat bu şehrin her hangi bir âlemine girilse orada mutlaka kendisine rastlanır. Yeni doğmuş bir domuz yavrusu gibi pembe şişman vücudu kâh işveli kadınların ayakları altında bir puf vazifesi görür; kâh barlarda, meybanelerde bir devrilmiş fiçı haline girerdi.”³³

Yakup Kadri, o dönemde kimliksizliğin ve Türk kimliğine karşı tahammül-süzlüğün hikâyesini Suriyeli bir Katolik olan El-Baruni Bey’in kızı Madam Jimson’dan hareketle anlatır. İflas eden babası ile gelip İstanbul’a yerleşen ve bir Türk ile evlenen Madam Jimson, bir süre Avrupa’da kaldıktan sonra İstanbul’a döner. Kendini tanıyan fazla insanın kalmadığını görünce, Avrupalı olduğunu söyler. Kimliği ortaya çıkınca hiddetlenir:

“Ve günün birinde Madam Jimson’a kendisinin ne İngiliz, ne Avusturyalı olduğu yerde bulunan belgelere göre mükemmel bir tarzda Türk tabiiyetinde olduğu söylenince müthiş bir öfke alameti gösterdi.

-Ne, ne! Bunu hiç işitmemiştim. Bu yalanı da hangi alçak uydurmuş; söyleyin, hangi alçak bu iftirayı benim üzerine atmış?... Diye haykırmaya tepinmeye başladı.” (s.205)

Reşat Nuri’nin romanlarında da yabancılar, çoğu zaman olumsuz şahıslardır. Vefasızdırlar, yalan söylerler, hırsızlık yaparlar, tefecilik yaparlar, ahlâkî zaaf-ları vardır. Mesela *Ateş Gecesi* romanında Matmazel Varvar Dudu, kara kuru bir kadındır ve ölüm meleğine benzetilir:

“Fakat pencerenin birinin ışığında birdenbire aydınlanan çehre bir virane idi. Öyle ki, vücudunu bütün o siyahlar yerine beş altı arşınlık beyaz bir Amerikan bezine ve eline uzun saplı bir turpan vermek kâbil olsa bu karanlıklar perisini kolayca ölüm meleği zannedebil-riş. (...) Hafif bir yağh düzgün tabakasıyla tamir edilmiş ve delik deşigi tıkanmış olmasına rağmen mini mini yüzü bir cenaze başı kadar renksizdi.”³⁴

Ve Çanakkele üçlemesinin birinci kitabında hasta adama (Osmanlı) benzeti-len “tavşan”ı parçalamaya çalışanlar, yani “öteki” “köpek” ile sembolize edilir:

“Köpekler hasta bir tavşanın çevresinde hırıldayıyordu... hasta tavşan, korkular dün-yasının ortasında bir tükerük köpüğü olmuş, ölmediyse bile dirilik köpüğünden çok uzak, çevresindeki hırıldaları, sipsivri dişleri, çirkin ve amansız açılmış ağızları bekliyordu.”³⁵

Miskinler Tekkesi’nin aslen Arap olan Mesule Bacı’sı bilinen aksine çok vefalıdır.³⁶ *Yaprak Dökümü*’nde Suriyeli bir Arap olan Abdulvehhap Bey bir yalancıdır. Çok zengin ve bekâr olduğunu söyler. Oysa kıt kanaat geçinir ve daha önce üç kez evlenmiştir.³⁷ *Damga* romanındaki Karabet genç olmasına rağmen her fırsatta hırsızlık yapar. Aristidi Efendi ve Yorgo Rum’dur. Eğlence-ye düşkünlürlere ve onlara göre para kazanmak için her yol mubahtır.³⁸ *Bir Kadın Düşmanı* romanındaki Samancıoğlu aslen bir Rum’dur. Çok zengin olmasına

³³ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Sodom ve Gomora*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.18.

³⁴ Güntekin, Reşat Nuri, *Ateş Gecesi*, İstanbul 1958, s.20-21.

³⁵ Sepetçioğlu, Mustafa Necati, *Ve Çanakkele –Geldiler-*, İstanbul 2006, s.195.

³⁶ Güntekin, Reşat Nuri, *Miskinler Tekkesi*, İstanbul 1998, s.57

³⁷ Güntekin, Reşat Nuri, *Yaprak Dökümü*, İstanbul 1999, s.117

³⁸ Güntekin, Reşat Nuri, *Damga*, İstanbul 1994, s.77-96.

Abdullah Şengül

rağmen tefecilik yapar. O kadar mala mülke karşın üstü başı ve yaşadığı yer pislik içindedir.³⁹ *Yeşil Gece* romanının antikacısı Alber Efendi hırsızdır. Cami ve türbelerden çalınanlar onun dükkânından çıkar.⁴⁰

Sait Faik'in *Bursa'dan Cesur Bir İhtiyar Geldi* hikâyesinin kahramanı Musevi asıllı Mişel, maddî çıkarlarını her türlü değer üzerinde görür. İsimlerini karıştırarak mağdur ettiği insanların sıkıntılarını umursamaz. Yine *Plaj İnsanları* hikâyesinin Leh Yahudisi, hem cimri hem de bencildir. Plajda boğulmakta olan çocuğun feryadını duymazlıktan gelir.⁴¹ *Falçı Matmazel Todori* hikâyesinin kahramanı Matmazel Todori, erkeklere karşı düşkünlüğü ile tanınır. İsmi sonundaki Todori birlikte olduğu son erkeğin adıdır. *Sinagrit Baba*'da Nikoli, sarhoş, ahlaksız ve sarhoş bir kişi olarak anlatılır. *Sarmaşıklı Ev*'de Mihal Usta'nın yaşantısı âdeta yüzüne yansır: "*Buruşuk yüzünde, kazma dişli ağzında, pis ve seyrek büyüklerinde hani neşeli bir şeyler yok değildi. Mihal ustadan bir kapamık oda, öksürük, yakanmamış eski bir mendil kokusu fırladı...*"⁴²

Kahramanlarını hümanist bir yaklaşımla oluşturan Sait Faik de bile bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Ancak, bu özellikler, söz konusu kahramanların nefret edilecek değil; ayırt edilecek taraflarıdır.

Cumhuriyet döneminde azınlıklara eserlerinde oldukça sık yer veren romancılarımızdan biri de Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. *Eşkya İnde* isimli romanının kahramanlarından Yahudi bir komisyoncu olan Samoel Durani ve kardeşi Hayım Durani orman ve kereste işinden daha fazla para kazanmak uğruna tehlikeye atılmayı göze alan para canlısı kişilerdir. Geleneksel anlatılarımızdaki Yahudi tipinin bütün özelliklerini taşıyan Durani Kardeşler, hayatları söz konusu iken bile eşkıya ile pazarlık yapmaktan kendini alıkoyamazlar.⁴³

Hüseyin Rahmi, *Ben Deli Miyim?* romanında azınlıkların rüşvet ve yaltaklanma ile zengin olduklarını, buna mukabil işgal döneminde içinde yaşadıkları topluma sırt çevirdiklerini söyler: "*Bizde işlerin kapıları iki anahtarla açılır: Yaltaklanma, rüşvet. Buradaki Rum, Ermeni, Yahudi dalaverecileri hep bu iki anahtarı kullanmaktaki ustalıkları ile milyoner olmuşlardır. Bu iki maymuncuğu sonunda cumhuriyet idaresine de uydurdular. (...)Eksik olmayınız vatandaşlar, Benî İsrail kardeşler, bilirim, Türkleri çok seversiniz. Duanızı teşekkürler ederim. Mütareke zamanında bizî tabkîrde Rumlardan, Ermenilerden aşağı kalmadınız. Dragonlu bayrağınızı açarak izçi alayları çıkardınız. Sokak sokak dolaştırdınız. Nutuklar verdiniz. Gazetelerinizde aleyhimize bentler yazdınız.*"⁴⁴

Hüseyin Rahmi'nin *Kokotlar Mektebi* romanında ise, babası bir Ermeni tefecisi olan ve çocukluğunda eşcinsel ilişkiler yaşadığı belirtilen Aram Tefeciyan,

³⁹ Güntekin, Reşat Nuri, *Bir Kadın Düşmanı*, İstanbul 1993.

⁴⁰ Güntekin, Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, İstanbul 2001, s.205.

⁴¹ Abasıyanık, Sait Faik, *Sarı-Kayıp Aranyor*, İstanbul 1965.; Bu iki hikâyenin kahramanlarının değerlendirilmesi için bkz., Çelik, Yakup, *Sait Faik ve İnsan*, Ankara 2002, s.249-252.

⁴² Abasıyanık, Sait Faik, *Havuz Baş- Alında Var Bir Yılan*, İstanbul 1965, s.47.

⁴³ Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Eşkya İnde*, İstanbul 2000, s.230.

⁴⁴ Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Ben Deli Miyim?*, İstanbul 1964, s.14, 68.

Beyoğlu'nda aşk ticareti yapan zengin evlerine simsarlık etmekle geçinen, bu işe bazen aristokratik hizmet ve bazen güzel sanat adını veren biridir.⁴⁵ Eşcinsel ilişkiler konusu, *Efsuncu Baba* adlı romandaki Agop ve Kirkor için de söz konusudur.⁴⁶ Söz konusu kahramanlar vasıtasıyla, sosyal hayat ve kültüre ait tezatlarla vurgu yapılır.⁴⁷ Kokotlar Mektebi'nin müdiresi Ulviye Melek romanın aslı kişilerindedir. Kahraman kendini tanıtırken; "Benim aşım Fransız'dır. İslâm dinini kabul etmiş bulunmuyorum. Daba doğrusu ne olduğumu kendim de pek iyi bilmiyorum. Babam İtalyan, anam Fransız. Dedem İspanyol. Daba ötesi melezi. Aşımı niçin inkâr edeyim? İşte böyle karışık aşılama bir yaratığım. Her milletten de kocalarım olduğunu söylersem kendimi öğmiş bulunmam, fakat kendimi dosdoğru tanıtmış olurum" der.

Hüseyin Rahmi, gerçek adı Charlotte Prunier olan bu kadından hareketle sadece azınlıkların ahlâki zaafalarını anlatmaz, aynı zamanda onların Türk toplumundan farklılıklarını ortaya koymaya çalışır.⁴⁸ Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde yabancıların çeşitli zaafırlar içinde olduğunu gösteren başka örnekler de vardır. Ancak bu şekilde anlatılan sadece yabancılar değildir.⁴⁹

Bu çalışmanın sınırları içinde birkaç yazara bakmakla yetindiğimiz 'öteki' meselesi, Modern dönem Türk edebiyatının tamamını kapsayan bir araştırmayı beklememektedir. Edebiyatımız bu dikkatle incelendiğinde, daha farklı yaklaşımları tespit etmenin de mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Sonuç

'Öteki' algılaması düne göre çok daha farklı boyutlarda olsa da, toplumları dünden daha çok etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu çalışma ile tespit etmeye gayret ettiğimiz hususları kısaca şu başlıklarda toplamak mümkündür:

- 'Öteki'lik insanın yaratılıştan getirdiği bir özelliğidir. Birey olmanın başlangıcını imgesel bir oluşum olan 'öteki'lik belirler. Birey kendini toplumun bir parçası olarak görmeye başladıktan sonra, 'öteki' bilinci yerleşmeye başlar. Bu tip ötekilik simgeseldir. İster imgesel olsun, ister simgesel, 'öteki' kendini tanımanın birey ve toplum bilincini oluşturma'nın ilk aşamasıdır.
- 'Ötekileşme' farklı olma değildir. Eğer öyle olsaydı, herkes herkese göre 'öteki' olurdu. Farklılığın, diğerine üstünlük iddiası taşıdığı andan itibaren 'öteki-

⁴⁵ Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Kokotlar Mektebi*, İstanbul 1968, s.102.

⁴⁶ Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Efsuncu Baba*, İstanbul 1995, s.69.

⁴⁷ Önder Göçgün; bu iki gencin, geleneksel tiyatromuzdaki Karagöz ile Hacivat'a veya Kavuklu ile Pişekâr'a benzemelerinin ötesinde başka işlevlerinin olduğu düşüncesindedir. Ona göre Hüseyin Rahmi'nin bu iki genci *Efsuncu Baba*'ya, Tanzimat'tan beri gelen, hatta kökü daha önceki devirlere dayanan bir sosyal tabaka ve kültür tezadını bilhassa belirtmek üzere yerleştirmiş olabileceği kanaatinde. Bkz. Göçkün, Önder, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Şabırlar Kadrosu*, Ankara 1993, s.298.

⁴⁸ Gürpınar, *Kokotlar Mektebi*, s.23.

⁴⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Kaygana, Mehmet, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1919-1944 Yılları Arasında Yazdığı Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2007, s.191-367.

leşme'nin kültürel bir zenginlik ve kendini idrak etme özelliğini kaybettiği ve bölünmeye, teröre, hatta ırkçılığa sebep olduğu görülür.

- 'Öteki'leşmenin kültürler arası bir sorun olmaya Eski Çağlardan itibaren başladığı; başlarda Doğu-Batı olarak isimlendirilebileceğimiz 'öteki' bilincinin tarihsel süreç içinde çok farklı boyutlarda algılandığı anlaşılmaktadır.

- Hızla değişen dünya ve şartlar 'öteki' bilincini de hızlı bir şekilde değiştirebilmektedir. Batı, 'öteki'liği kültürel bir zenginlik noktasında tutabilmek için üst menfaatler geliştirirken; Doğu yeni yeni 'öteki'liklerin oluşmaya başladığı coğrafya durumuna getirilmiştir.

- Osmanlı toplumunun 'öteki' algılaması diğer toplumlardan farklıdır. Birçok farklı kültürü bir arada ifade edebilen bir üst kültür kurmayı başaran Osmanlı toplumu, 'öteki'liğin siyasi sonuçlarını XIX. asırdan itibaren yaşamaya başlamıştır.

- 'Öteki', her toplumun edebiyatında bir şekilde yer almış, üslûplarına varıncaya kadar etkilemiştir. Zaman zaman "kendi-öteki" karşılaşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı durum Türk edebiyatı için de söz konusudur.

- 'Öteki' meselesi Türk edebiyatında Modern dönemle birlikte yer almaya başlamıştır. Başlangıçta "yenileşme" ve "ötekileşme" arasındaki fark sezdirilirken, zaman içerisinde millî bilincin oluşturulması ve yaşanan çağın problemlerinin tartışılması şeklinde gelişme göstermiştir.

- Yabancıların Türk kimliğine karşı takındıkları olumsuz tavırlar, o dönem aydınının yabancıya bakışını belirleyen unsurlardan biri olmuştur. Bu topraklarda doğup büyüyenler sürekli azınlık kompleksi içinde hâkim kültüre düşmanlık beslemişler ve İşgal için topraklarımızda bulunan küstah ve mağrur düşmana yardımcı olmuşlardır. Türk edebiyatında "öteki"liğin derinlik kazanmasında bu durum etkili olmuştur.

- Azınlıklar ve yabancılar konusuna eserlerinde en fazla yer veren Ömer Seyfettin, Reşat Nuri ve Hüseyin Rahmi'de bile, bir 'öteki' düşmanlığı söz konusu değildir. Türk edebiyatında genelde 'biz'in 'öteki' karşısındaki yeri tartışılmıştır. Edebî eserlerimizde yer verilen 'öteki' çoğu zaman cimri, bencil, merhametsiz, ahlâki zaafî olan insanlar olarak tanıtılmışlardır. Bu, iddia edildiği gibi, 'öteki' düşmanlığı değil, karşıt unsuru oluşturarak, millî varlığı oluşturma ve devam ettirme gayretidir.

- Diğer edebiyatlarda görülen 'öteki'nin şuur altında yer eden kaba unsurlara benzetilerek anlatılması, Türk romanında da görülür. Türk milletinin varlığına kastetmek için topraklarını işgal edenler (düşman), yer yer yırtıcı, merhametsiz hayvanlara benzetilerek anlatılmıştır.

Abstract

The ‘otherness’ a property that is brought from birth. Comprehensive of individual difference can become with imaginary otherness and comprehensive of social difference can become with symbolic otherness, too. In each condition, in fact, the ‘otherness’ is to recognize by oneself. The ‘other’ which was perceived very different figures in the historical process influences both society and art in our period. ‘The other’ has ensured to rise a new style in the literature. In society and art of Ottoman, the other was perceived very different with a lot of aspects from the other societies. The same case continues at the period of Republic, too. The other which is explained in the Turkish literature, first of all, purposes to strengtben the national consciousness and to manifest the differences

Key Words: *Literature, society, cultural conscions, the other*

KAYNAKLAR

- ABASIYANIK, Sait Faik, *Havuz Başı-Alemdağda Var Bir Yılan*, Varlık Yayınları, İstanbul 1965.
- ABASIYANIK, Sait Faik, *Sarıç-Kayıp Aranyor*, Varlık Yayınları, İstanbul 1965.
- ADIVAR, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul 2002.
- ADIVAR, Halide Edip, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999.
- BAUDRILLARD, Jean, *Könlüğün Şeffaflığı*, (Çevirenler: Emel Abora-Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- CONNOLLY, William E. *Kimlik ve Farklılık*, Ayrıntı, İstanbul 1995.
- ÇELİK, Yakup, *Sait Faik ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- ÇETİN, Nurullah, “Pierre Loti’nin Gerçek Kimliği-III”, *Edebiyat Otağı*, Yıl:2, Sayı:16, s.2-15.
- DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1981.
- GÖÇKÜN, Önder, *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Şabıslar Kadrosu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Ateş Gecesi*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1958.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Bir Kadın Düşmanı*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1993.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Damga*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1994.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Miskinler Tekekesi*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1998.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Yaprak Dökümü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1999.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2001.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Ben Delî Miyim?* Atlas Kitapevi, İstanbul 1964.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Efsuncu Baba*, Özgür Yayınları, İstanbul 1995.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Eşkıya İnde*, Özgür Yayınları, İstanbul 2000.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Kokotlar Mektebi*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1968.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Sodom ve Gomora*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Abdullah Şengül

- KAYGANA, Mehmet, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1919-1944 Yılları Arasında Yazdığı Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2007, s. 191-367.
- LARRAIN, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Türkçesi: Neşe Nur Osmaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.50.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eski Çağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.
- MENTEŞE, Oya Batum, *Bir Düşün Yolculuğu*, Bilkamat Yayınları, Ankara 1996.
- MİLAS, Herkül, *Türk Romanı ve 'öteki' Ulusal Kimlikte Yunan İmaji*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- Nabizade Nazım, *Karabibik*, Klas Yayınları, İstanbul 2004.
- Namık Kemal, *İntibah*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.132.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri- Hikâyeler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri- Makaleler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- RUTHERFORD, Jonathan, *Kimlik*, (Türkçesi: İrem Sağlamer), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998.
- SAİD, Edward, *Oryantalizm*, (Türkçesi: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 1999.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati, *Ve Çanakakale -Geldiler-* İrfan Yayınları, İstanbul 2006.
- SHAYEGAN, Daryush, *Yaralı Bilinç*, (Çeviren: Haldun Bayrı) Metis Yayınları, İstanbul 2002.
- TİMUR, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul 1991.
- TURA, Saffet Murat, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- <http://www.gazeteoku.com/go.php?link=http://www.hurriyet.com.tr> (2006/06/11)
- <http://www.milliyet.com/2006/06/11/yazar/temelkuran.html>
- <http://www.zaman.com.tr/2003.05.25/roportaj/default.htm>
- <http://www.haberx.com/n/182783/bizim-tarihcimiz-sizin-tarihcinizi-dover.htm>
(2006/06/11)